

УДК 94

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1\(31\)-2148-2155](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-2148-2155)

Костючок Петро Леонтійович кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри етнології і археології, факультет історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, тел: (0342) 59-61-87, <https://orcid.org/0000-0001-8719-8723>

Щербін Лілія Василівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, факультет історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-4456-6597>

ЖІНКА У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз досліджень, висвітлено науковий доробок сучасних українських вчених з історії жінок у стародавньому світі. Охарактеризовано історичні наукові студії, у яких вивчено питання становища жінок у країнах стародавнього Сходу, античних Греції та Риму. Проаналізовано сучасні публікації українських дослідників та дослідниць, які висвітлюють специфіку місця жінки у стародавніх цивілізаціях. Дослідження статусу жінки стародавніх та античних цивілізацій здійснюється українськими вченими на основі численних писемних джерел (законів, трактатів, творів античних авторів). У фокусі вивчення українських істориків правове становище жінки, обов'язки жінок, соціальний статус, специфіка шлюбно-сімейних відносин, особливості виховання і навчання дівчат, гендерна нерівність, домінування чоловіків, дискримінація. Сучасні українські дослідники у своїх наукових працях відобразили специфіку ролі жінки у стародавніх Єгипті, Месопотамії, Ассирії, Індії, античній Греції (Спарта, Афіни) та Римі, визначили ознаки та фактори, які сформували жіночі практики, трансформували жіночі ролі у різні періоди історії, підкреслили роль релігії. Вважаємо, що маловивченими темами в сучасній українській історіографії залишається повсякдення, дозволя жінок стародавнього світу, проблема розлучень, домашнього насильства, медицини, материнства, роль жінок у релігії, інтелектуальна діяльність жінок, громадянство жінок, образ жінок у суспільстві, міфи та реальність щодо сприйняття жінок стародавнього світу, регіональні відмінності статусу

жінок, зміни статусу та ролі жінок у зв'язку з поширенням християнства, історії відомих жінок, репрезентація жінок у мистецтві.

Ключові слова: жінка, стародавні цивілізації, стародавній Єгипет, стародавня Індія, Спарта, Афіни, Рим, антична Греція, шлюбно-сімейні відносини, сім'я.

Kostyuchok Petro Leontiyovych candidate of historical sciences, associate professor, professor of the Department of Ethnology and Archaeology, faculty of history, political science and international relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, tel.: (0342) 59-61-87, <https://orcid.org/0000-0001-8719-8723>

Shcherbin Liliia Vasylivna candidate of historical sciences, associate professor, associate professor of the Department of World History, faculty of history, political science and international relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-4456-6597>

A WOMAN IN THE ANCIENT WORLD: MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract. The article analyzes the research, highlights the scientific output of modern Ukrainian scientists on the history of women in the ancient world. Historical scientific studies in which the issue of the position of women in the countries of the ancient East, ancient Greece and Rome were studied are characterized. Modern publications of Ukrainian researchers, which shed light on the specifics of the place of women in ancient civilizations, were analyzed. The study of the status of women in ancient and ancient civilizations is carried out by Ukrainian scientists on the basis of numerous written sources (laws, treatises, works of ancient authors). The focus of the study of Ukrainian historians is the legal position of women, women's responsibilities, social status, the specifics of marriage and family relations, the peculiarities of girls' upbringing and education, gender inequality, male dominance, discrimination. Modern Ukrainian researchers in their scientific works have reflected the specificity of the role of women in ancient Egypt, Mesopotamia, Assyria, India, ancient Greece (Sparta, Athens) and Rome, identified signs and factors that shaped women's practices, transformed women's roles in different periods of history, emphasized the role of religion. We believe that the everyday life and leisure of women of the ancient world, the problem of divorce, domestic violence, medicine, motherhood, the role of women in religion, women's intellectual activity, women's citizenship, the image of women in society, myths and reality regarding the perception of women

in the ancient world, regional differences in the status of women, changes in the status and role of women in connection with the spread of Christianity, the history of famous women, the representation of women in art. remain understudied topics in modern Ukrainian historiography.

Keywords: woman, ancient civilizations, ancient Egypt, ancient India, Sparta, Athens, Rome, ancient Greece, marriage and family relations, family.

Постановка проблеми. Жіноча історія як науковий напрям досліджень охоплює не тільки проблематику нової та новітньої історії. Актуальними є теми про становище жінок, гендерні ролі у стародавньому світі (у країнах стародавніх та античних цивілізацій). Проте часто знання про жінок стародавнього світу обмежуються образами Нефертіті, Клеопатри (завдяки популяризації її постаті у кіно, театрі, мистецтві). Сучасна західна історіографія про жінок стародавнього Сходу та античності охоплює аспекти гендерних ролей у суспільстві, правового становища, тілесності, повсякденного життя, материнства, косметології, моди, медицини. Роль жінок відображена в дослідженнях з єгиптології, асиріології, індології, хеттології, китаєзнавства, антикознавчих студіях тощо, цікавить істориків, політологів, юристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській історіографії тематика про місце жінок у країнах стародавніх Сходу, Греції, Риму є маловивченою.

Мета статті – проаналізувати становище жінок у стародавньому світі у працях сучасних українських істориків.

Виклад основного матеріалу. Місце жінки у стародавньому Єгипті суттєво вирізнялося від становища в інших цивілізаціях. Одна з перших відомих лікарки в історії, акушерка Песешет, перші відомі правительки Собекнеферу (Неферусобек) і Хатшепсут пов'язані з історією стародавньої єгипетської цивілізації. На відміну від жінок стародавньої Греції, які були завжди неповнолітніми, єгипетські жінки мали більше свободи та прав [1]. Французька єгиптологиня К. Дерош-Ноблекур зазначала подвійність статусу єгипетської жінки, яка перебувала між обов'язком і автономією, між підкоренням і свободою, підпорядковувалась суворому моральному закону, була наділена великою свободою вираження, була фінансово незалежною, впливала на сімейне життя та управління спільним майном [2].

Українські вчені І. Логвиненко та Є. Логвиненко дослідили правовий статус та особливості шлюбно-сімейних відносин жінки у стародавньому Єгипті. Їхні наукові студії відображають становище різних за походженням та соціальним статусом єгипетських жінок (дружин фараонів, знатних, жриць, вільних, служниць, рабниць), залученість жінок до різних сфер,

виконання суспільних функцій, релігійних обов'язків. Дослідники відзначають те, що «права жінок майже рівні з чоловіками, що суттєво вирізняє давньоєгипетську жінку серед представниць прекрасної статі інших давньосхідних цивілізацій» [3]. І. Логвиненко та Є. Логвиненко переконані, що «вивчення статусу жінки та особливостей шлюбно-сімейних відносин у Стародавньому Єгипті дозволяє усвідомити такі базові людські цінності, як любов, взаємоповага, відповідальність, толерантність, відданість тощо, які мають стати основою у вирішенні сучасних гендерних проблем» [4].

Через аналіз шлюбно-сімейних відносин у Стародавній Месопотамії показали становище жінки українська історикиня В. Білик [5] та дослідники І. Логвиненко, Є. Логвиненко [6]. Згідно законів та законодавчих актів Стародавньої Ассирії В. Білик дослідила суспільні умови створення та функціонування ассирійської сім'ї, специфіку виховання дітей, спадкове право. Домінуюче право у сім'ї мав чоловік. Жінки у стародавній Ассирії були безправними, незахищеними, до них ставилися упереджено. В. Білик констатує, що «в Ассирії також було характерним таке явище, як усиновлення, причому усиновляли переважно хлопчиків, щоб мати спадкоємця або продовжувача родинної справи, дівчаток усиновлювали рідко» [7].

На думку В. Білик, специфікою ассирійської сім'ї було повне домінування чоловіка й безправність жінки, що чітко простежується і в питаннях виховання та спадкування, є однією з ознак й особливостей культурного розвитку східного суспільства.

В. Білик відобразила у своїх дослідженнях соціально-правове становище жінок у стародавній Індії. На основі «Артхашастри» і «Законів Ману» дослідниця реконструювала життєвий шлях жінки у стародавній Індії залежно від віку та соціальних ролей, зокрема, виховання, навчання, обов'язків, відобразила вісім видів шлюбу [8].

Історикиня визначила, що в основі законодавчого права Стародавньої Індії були релігійно-етичні та філософські норми, ритуали, правила, які визначали правове становище жінки. Правове становище жінок у Стародавній Індії було складним і суперечливим, що яскраво відображає унікальність індійської культури та соціальних норм. Жінки залежні у дитинстві від батька, у шлюбі – від чоловіка, у старості – від синів. Ця структура створювала систему повного контролю, що обмежувала автономію жінки.

Дослідниця С. Поляруш проаналізувала характеристику різних підходів філософів та окремих віровчень стародавнього світу щодо суспільного статусу жіноцтва. Наводячи факти діяльності відомих жінок стародавнього світу, авторка вважає, що «жінки навіть у стародавні часи ламали стереотипи чоловічого уявлення про роль і місце жінки в суспільстві» [9].

А. Голубченко із сучасних позицій гендерної рівності розглянула теоретико-правовий аспект статусу жінок стародавнього Світу та середньовіччя. Вчена зазначила, що з античних часів на жінку покладалися тільки побутові обов'язки [10].

Історикиня І. Малютіна, розглядаючи категорію «жінка» у приватному та публічному праві стародавнього Риму, підкреслила маскуліність римської культури за природою, визнання функціонального призначення жінок у «вихованні дітей у власне римських традиціях, що згодом вплинуло на саму історико-культурну ситуацію і на роль жінки в сфері введення нових релігійних культів у переломні моменти римської історії» [11]. На думку дослідниці, правове становище жінок у Стародавньому Римі обумовлювалося її роллю в суспільстві. І. Малютіна підкреслила, що відкритий спосіб життя римлянок у порівнянні з жінками у Греції: ходили з чоловіками в гості, були присутніми на банкетах.

Антична традиція про становище жінок у Спарті, як одна з найдискусійніших тем життя цього полісу, висвітлена у публікації А. Швець. Спартанки на відміну від інших грецьких жінок мали більше свободи: в одязі, поведінці. Аналізуючи твори Платона, Плутарха, Ксенофонта, авторка вважає, що античні джерела висвітлюють точки зору прибічників двох протилежних традицій: лаконофобської та лаконофільської [12].

Історик І. Панафідін стверджує, що архаїчний період розвитку культури Стародавньої Спарти був вищою точкою розвитку культури Лакедемону, навів імена відомих поетес Еллади з спартанських жінок Клейтагору і Мегалострату [13].

Конструюючи образ богині Афіни як представниці олімпійського пантеону богів, А. Семибратська вважає, що «відбулася спроба штучного наділення її чоловічими архетипами й рисами, оскільки функції богині виводили її за межі образу виключно жіночого божества, особливо з погляду маскуліної релігійної традиції ахейців. Можна припустити, що приховування інформації про наявність у неї дітей в ранніх міфах також є проявом посилення чоловікоподібності образу Афіни» [14].

У статті Н. Слюсаренко проаналізовано життєвий шлях і наукову діяльність Гіпатії Александрійської (370 – 415 рр.) – першої з відомих історії математики вчених-жінок, найбільш відомої жінки-вченої [15].

Історик С. Голованов розглянув вплив гетер в Афінах на перебіг історичних подій через життя відомих гетер: Фріни з беотійського міста Феспії, серед друзів та шанувальників якої були скульптори Пракситель та Апеллес і котра зображувала під час Елевсинських містерій Афродіту; Теодетти – подруги афінського стратега Алківіада; Агатоклеї – подруги Птолемея Філопатора; Аристагори – подруги діадоха Деметрія Фалерського;

Мільто – коханки Кіра II, Таїс – гетери Александра, Аспазії – гетери Перикла.

На думку С. Голованова, «високий статус гетер та поступове зростання їхнього впливу на свідомість співгромадян сприяли зміні ставлення до жінок та поглядів щодо їхньої ролі в суспільстві» [16]. Це стало свідченням трансформації полісу, громадської моралі.

Висновки. Таким чином, в останні десятиліття у працях сучасних українських дослідників та дослідниць актуалізовано тему ролі жінки у країнах стародавнього Сходу, античних Греції і Риму. Автори на основі писемних джерел відтворюють правове становище жінок, соціальні практики, роль жінок у сім'ї, суспільстві. Жінки в основному виконували функції домогосподарок, а їхній доступ до освіти або політичної активності був мінімальним. Особливе становище займали жінки у стародавньому Єгипті, Спарті.

Література:

1. Verstraete C. Naître et vivre femme en Egypte ancienne. URL: <https://cmhn.hypotheses.org/1544>
2. Desroches-Noblecourt C. La Femme au temps des Pharaons. Paris, 1986. 343 p.
3. Логвиненко І., Логвиненко Є. Жінка у Стародавньому Єгипті: визначення правового статусу та особливості шлюбно-сімейних відносин. Право і Безпека. 2023. № 2. С. 87.
4. Логвиненко І., Логвиненко Є. Жінка у Стародавньому Єгипті: визначення правового статусу та особливості шлюбно-сімейних відносин. Право і Безпека. 2023. № 2. С. 94.
5. Логвиненко І., Логвиненко Є. Статус жінки на Стародавньому Сході: особливості шлюбно-сімейних відносин у Месопотамії. Право і Безпека. 2022. № 2. С. 91–106.
6. Білик В. Роль і місце жінки в старосхідному суспільстві (на прикладі Стародавньої Месопотамії). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Історичні науки. Луцьк, 2019. № 5 (389). С. 115–121.
7. Білик В. Сім'я в стародавній Ассирії: виховання дітей та спадкові відносини. Літопис Волині. 2024. Вип. 31. С. 78. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.11>
8. Білик В. Правове становище жінки у стародавній Індії. Літопис Волині, 2022. Вип. 26. С. 194–198. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.31>
9. Поляруш С. Вчення про права жінок у стародавньому світі. Наукові записки. Серія: Право. 2020. Вип. 18. С. 13–18.
10. Голубченко А. Статус жінки у Стародавньому світі та Середньовіччі: теоретико-правовий аспект. Law. State. Technology. 2021. № 3. С. 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-1>
11. Малютіна І. П. Категорія «жінка» в публічному і приватному праві Стародавнього Риму. Юридична наука. 2013. № 3. С. 29.
12. Швець М. А. Антична традиція про становище жінок у Спарті. Історіосфера: матеріали Шістнадцятої наук. конф. викладачів, здобувачів вищ. освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, [7–8 квітня 2017 р.] Одеса, 2017. С. 31.

13. Панафідін І. О. Архаїчна Спарта як один із культурних центрів Давньої Греції: новий погляд на усталену традицію. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2020. Т. 31(70), № 4. С. 207.

14. Семибратська А. Походження й становлення образу богині Афіни в олімпійському пантеоні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія. 2021. Вип. 60. С. 96.

15. Слюсаренко Н. В. Гіпатія: жінка і вчений. Педагогічний альманах. 2015. Вип. 25. С. 291–295.

16. Голованов С. Місце жінки в полісному суспільстві та інститут легальної проституції в Афінах V ст. до н. е. Київські історичні студії. 2016. № 1. С. 107.

References:

1. Verstraete, C. Naître et vivre femme en Egypte ancienne. Retrieved from <https://cmhn.hypotheses.org/1544> [in French].

2. Desroches-Noblecourt, C. (1986). La Femme au temps des Pharaons. Paris, 343 p. [in French].

3. Lohvynenko, I., Lohvynenko, Ye. (2023). Zhinka u Starodavnomu Yehypti: vyznachennia pravovoho statusu ta osoblyvosti shliubno-simeinykh vidnosyn [A woman in ancient Egypt: determination of legal status and peculiarities of marital and family relations]. Pravo i Bezpeka –Law and Security, 2, 87–97 [in Ukrainian].

4. Lohvynenko, I., Lohvynenko, Ye. (2022). Status zhinky na Starodavnomu Skhodi: osoblyvosti shliubno-simeinykh vidnosyn u Mesopotamii [The status of women in the Ancient East: peculiarities of marriage and family relations in Mesopotamia]. Pravo i Bezpeka. Pravo i Bezpeka –Law and Security, 2, 91–106 [in Ukrainian].

5. Bilyk, V. (2019). Rol i mistse zhinky v staroskhidnomu suspilstvi (na prykladi Starodavnoi Mesopotamii) [The role and place of women in ancient Eastern society (on the example of ancient Mesopotamia)]. Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Istorychni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University: Historical Sciences. 5 (389), 115–121 [in Ukrainian].

6. Bilyk, V. (2024). Cimia v starodavnii Assyrii: vykhovannia ditei ta spadkovi vidnosyny [The family in ancient Assyria: raising children and inheritance relations]. Litopys Volyni – Chronicle of Volyn, 31, 76–80 [in Ukrainian].

7. Bilyk, V. (2022). Pravove stanovyshche zhinky u starodavnii Indii [Legal status of women in ancient India]. Litopys Volyni – Chronicle of Volyn, 26, 194–198 [in Ukrainian].

8. Poliarush, S. (2020). Vchennia pro prava zhinok u starodavnomu sviti [The doctrine of women's rights in the ancient world]. Naukovi zapysky Serii: Pravo – Scientific notes. Series: Law. 18, 13–18 [in Ukrainian].

9. Holubchenko, A. (2021). Status zhinky u Starodav-nomu sviti ta Serednovichchi: teoretyko-pravovyi aspekt [The status of women in the Ancient World and the Middle Ages: a theoretical and legal aspect]. Law. State. Technology, 3, 3–8 [in Ukrainian].

10. Maliutina, I. P. (2013) Katehoriia «zhinka» v publichnomu i pryvatnomu pravi Starodavnoho Rymu [The category of "woman" in the public and private law of Ancient Rome]. Yurydychna nauka - Legal science, 3, 28–34 [in Ukrainian].

11. Shvets, M. (2017). Antychna tradytsiia pro stanovyshche zhinok u Sparti. Istoriosfera: materialy Shistnadtsiatoi nauk. konf. vykladachiv, zdobuvachiv vyshch. osvity ta molodykh uchenykh Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho, [7–8 kvitnia 2017 r.] [Ancient tradition about the position of women in Sparta. Historiosphere: materials of the Sixteenth Science. conf. teachers, university graduates of education and young scientists of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, [April 7–8, 2017]], 29–31 [in Ukrainian].

12. Panafidin, I. (2020). Arkhaichna Sparta yak odyin iz kulturnykh tsentriv Davnoi Hretsii: novyi pohliad na ustalenu tradytsiiu [Archaic Sparta as one of the cultural centers of Ancient Greece: a new look at an established tradition]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky – Scientific notes of the Tavri National University named after V. AND. Vernadskyi, T. 31,4, 205–209 [in Ukrainian].

13. Semybratska, A. (2021). Pokhodzhennia y stanovlennia obrazu bohyni Afiny v olimpiiskomu panteoni [The origin and formation of the image of the goddess Athena in the Olympic pantheon]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii : Istoriia – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: History, 60, 86-100 [in Ukrainian].

14. Sliusarenko, N. (2015) Hipatiia: zhinka i vchenyi [Hypatia: woman and scientist]. Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac, 25, 291–295 [in Ukrainian].

15. Holovanov, S. (2016) Mistse zhinky v polisnomu suspilstvi ta instytut lehalnoi prostytutsii v Afinakh V st. do n. e. [The place of women in polis society and the institution of legal prostitution in Athens in the 5th century. to n. there are.] Kyivski istorychni studii – Kyiv Historical Studies, 1, 102-107 [in Ukrainian].